

Makale Türü: Araştırma Makalesi

16. YÜZYILDAN 18. YÜZYILIN ORTALARINA KADAR MARAŞ'TA EL SANATLARININ GELİŞMESİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Cavit POLAT¹

Öz

Bir toplumun yaşam kültürünü kolaylaştıran ve üretime yönelik uğraş alanlarının başında gelen el sanatları; insanların ihtiyaçları doğrultusunda çeşitlenerek aktarımlar yoluyla günümüze kadar gelişmiştir. Türk el sanatları Anadolu'da hakimiyet kuran devletlerin kültürel birikimlerini Osmanlı'ya taşıyarak zamanla zenginleşmiştir. Birçok medeniyetin izlerinin görüldüğü, topraklarında devletlerin hüküm sürdüğü Maraş; coğrafi-tarihi özellikleri ve kültürel mirası, hammadde imkanları, mesleki kuruluşları ile el sanatlarının merkezlerinden biri olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ta külekcilik, saraçlık, kalaycılık, oymacılık, tarakçılık, dokumacılık, bakırcılık, tenekecilik, dericilik, keçecilik gibi birçok alanda el sanatı faaliyeti sürdürülmüştür. Araştırma ile bu kadar geniş alanda ve çeşitlilikteki el sanatlarının Osmanlı Dönemi Maraş'ında; ulaştığı yer ve bu duruma etki eden faktörler üzerinde durulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, El Sanatları, Aşiretler, Gayrimüslimler

FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF HANDICRAFTS IN MARAS, FROM THE 16TH CENTURY TO UNTIL THE 18TH CENTURY

Abstract

Handicrafts, which make life easier for a society and are one of the areas of interest for production; it has evolved to the present day by diversifying in the direction of people's needs. The cultural accumulations of the states that established domination in Anatolia through Turkish handicrafts have been carried to the Ottoman Empire. In this structure, the traces of many civilizations are seen, and Maraş, where the states are ruled, became one of the centers of geographic-historical features and cultural heritage, raw material facilities, professional organizations and handicrafts. In the Ottoman period, the art of handicraft work was carried out in many areas such as cootiness, saddling, tinning, carving, carding, weaving, coppermaking, tinning, leathermaking and felting. with this research in such a wide range and variety of handicrafts It is aimed to focus on the factors affecting development.

Keywords: Maras, Handicrafts, Tribes, Non-Muslims

I. Giriş

El sanatları insanlığın tarihi kadar eskilere dayanan bir alandır. Yaşam şartları ve algısal ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmış olan el sanatları, bölgesel ve kültürel değişimlere göre günümüze kadar çeşitlenerek, gelişmiştir. Türk el sanatları bulunduğumuz coğrafyada binlerce yıllık geçmişten aldığı zenginlikle Osmanlı Devleti'nde en üst noktaya ulaşmıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde şehirlerin mali ve iktisadi yapısını oluşturan önemli kalemlerin başında el sanatları gelmiştir. Bu yapı içindeki şehirlerden biriside Maraş'tır. Maraş'ın geçmişte önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmasının sonucunda oluşan kültürel birikimi ve çeşitliliği, coğrafi özelliklerinden kaynaklanan kazanımları el sanatlarının gelişmesinde katkı sağlamıştır.

Konuyla ilgili daha önce kapsamlı bir çalışmanın olmaması, farklı alanlardaki el sanatlarının ve tekniklerinin gelişim sürecinin ortaya konmaması araştırmada problem olarak görülmüştür. Maraş'ın tarihi sürecinden yola çıkılarak, Osmanlı Devleti'nin sosyo kültürel ve ekonomik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak., cavit.polat@igdir.edu.tr, orcid.0000-0002-8917-3727

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Polat, C. (2019), 16. Yüzyıldan 18. Yüzyılın Ortalarına Kadar Maraş'ta El Sanatlarının Gelişmesine Etki Eden Faktörler, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 93-101

özelliklerinin Maraş el sanatlarına etkisi de tartışılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ta el sanatları alanında yaşanan gelişmelere etki eden faktörler, 16. yüzyıldan 18. yüzyılın ortasına kadar geçen zaman dilimi içinde değerlendirilmiştir.

2. Maraş'ta El Sanatlarının Gelişmesini Sağlayan Faktörler

2.1.Tarihi Ve Kültürel Faktörler

Birçok medeniyete ve devlete beşiklik etmiş Maraş elde ettiği kültürel kazanımları miras olarak sonrakilere aktarmıştır. Her alanda olduğu gibi el sanatları alanında da bu aktarımdan fazlasıyla faydalanmıştır.

Maraş; Osmanlı Devleti'ne kadar üzerinde birçok devletin hüküm sürdüğü bir yerdir. Bu bağlamda bölgede kalıcı izlerinin daha çok elde edildiği Hititleri başlangıç olarak kabul etmek gerekirse, Hititler'in Anadolu'ya yayılmalarıyla Maraş bu devletin sınırları içine dâhil edilmiştir. Asur Kralları'ndan II. Sargon zamanında Hitit Devleti'ne ait tüm krallıklar sonlandırılmış ve Maraş Asur Devleti'nin vilayetleri haline dönüştürülmüştür. Sonraları Maraş; Perslerin, Makedonların, Galarlar'ın ve Kapadokya Krallığı'nın denetimlerine girmiştir. Romalıların Kapadokyalılarla mücadelesi sonucunda Maraş, Romalılara ardından Bizanslılara ve Bizans Arap mücadelesi sonrasında Araplara kalmıştır. Malazgirt Zaferiyle Türklerin yönetimine geçmiştir. Şehir Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte, Dulkadirli Devleti'ne ve ardından da Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ne katılmıştır (Eyicil, 2001: 21-35). Maraş'ta kronolojik anlamda hüküm süren her devlet kültürel zenginliğini doyasıyla yaşayarak ekonomik ve sosyal yaşamda da kazanımlarını geride bıraktıkları izlerle el sanatlarına aktarmışlardır.

Osmanlı Dönemi'nde el sanatlarına meslek açısından çok önem verilmiştir. Bu dönemde el sanatları ev, çarşı ve saray üçgeninde yoğunlaşır, özellikle sarayda yetişen ustalar bir akademi özeliğinde eğitim almışlardır. El sanatları 16. yüzyıldan itibaren zirvededir. Fatih Dönemi'nde kurulan nakkaşlar mektebi sanat eğitiminin öncüsü niteliğindedir. Bu eğitim sonraları, oluşturulan kuyumcular, sarraflar, terziler, dericiler, dokumacılar, işlemecileri de kapsayarak devam etmiştir (Onuk- Akpınarlı, 2005:29). İnsanın ruhunda zanaata ve sanata yatkınlık olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, el sanatları anlamında her devletin kendi yaşadığı dönemde yerel el sanatlarının gelişimine katkı sağlandığını söylemek mümkündür (Öğülmüş, 1995:23). Bu tanımlamadan yola çıkılarak Maraş'ta yeni devletlerin oluşması, beraberinde birçok kültürel değişiklik ve yeniliklerde getirerek var olan kültürel zenginliğe katkı sağlamıştır. Özellikle el sanatları konusunda Osmanlı'nın batı ve doğudaki seferleri sonucunda elde ettiği kazanımlar el sanatlarının yapım tekniklerine katkı vermiştir (Yiğit, 1984:102). Kuyumculuk alanında ve oymacılık alanında Selçuklu Devleti'nden, Dulkadirli Devleti'ne aktarılan ve sonrasında da Osmanlı'ya geçen süsleme, şekillendirme özelliklerine sanatkârlar sahip çıkmıştır. Kuyumculukta küpeler, burma çeşitleri başa takılan fesler, süslemede kullanılan ince işlerin en güzel örnekleri geçmişte Maraş'ta yapılmıştır. Boyuna takılan kolyeler, Maraş burması, Maraş kordonu, tohum, gerdanlık, asma yaprağı, gibi Maraş'a has takılar tüm Anadolu'da ünlenmiştir. Şüphesiz bu zenginliğin temelinde Selçuklu ve Dulkadirli beğeni ve geleneği vardır (Anonim, 2006:127). Görüldüğü gibi Selçuklu ve Dulkadirli'den alınan edinimler Osmanlı Dönemi Maraş'ında ortaya konulan geleneksel el sanatlarını çeşitlendirmiş, aynı zamanda Anadolu'yu da etkilemiştir.

2.2. Hammadde Faktörü

Maraş iklimsel özellikleri ve coğrafyasında bulunan bol su kaynaklarından dolayı bazı el sanatlarının doğal olarak gelişmesini sağlamıştır. Tokat, Sivas, Amasya, Konya, Küre, Trabzon, Erzincan, Elazığ, Diyarbakır, Gaziantep ve Maraş bakırcılık alanında önde gelen şehirlerdendir. Buna neden hammaddeye yakınlık ya da ticaret yolları üzerinde olmasındandır (Karpuz, 2006:425-432). 16.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Birecik'te var olan nehir donanmasına gemi yapımında kullanılmak üzere Maraş'tan ağaçlar götürülmüştür. Bu durumun 18. yüzyıla kadar devam etmiş olması Maraş oymacılık alanında kullanılan ağaçların bolluğunu göstermesi bakımından önemlidir

(Gökhan, 2001:242). Maraş'ta Osmanlı'dan günümüze ağaç oyma sanatının gelişmesinin temel nedeni hammadde ihtiyacı sıkıntısının yaşanmaması ve orman alanlarının bol olmasıdır (Büyük Çapar, 1995:4). Su imkânlarının zengin olması, el sanatlarının bazı alanlarında ihtiyaç duyulan ağaçların yetiştirilmesinde kolaylık sağlamıştır.

Osmanlı Ordusu'nun doğu seferlerinde at koşum takımları içinde demircilik önemli bir el sanatıdır. Maraş'ta demire dayalı el sanatlarının gelişiminde en önemli etken Maraş'ın Zeytin kazası dağlarında demir maden ocağının bulunmasıdır. Doğal olarak bu çevrede yumuşak demirle at nalları, tarım aletleri, ve kaplar yapılmıştır (Cuinet, 2009:153). Maraş'ta aşiretlerin hayvancılıkla uğraşmaları bazı el sanatlarının hammadde ihtiyacı duymadan üretim yapmalarını da sağlamıştır. Coğrafyasından kaynaklanan yayla kültürü nedeniyle göçebe toplumun Maraş yaylalarında hayvancılık yapması hammadde deriye dayanan el sanatlarını da geliştirmiştir. Maraş'ta dericilik faaliyetleri saraçlık ve köşkerliği de önemli kılmıştır (Özkarci, 2007:406). Dericilik faaliyetleriyle birlikte Maraş yemenisi ve edik aranan ayakkabı çeşitleri olmuştur.

2.3. İklim Faktörü

Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ın iklimi bazı el sanatlarının rahatça yapılmasına hem süreç anlamında hem de mevsimler anlamında zemin hazırlamıştır. Atalay'ın ifadesiyle "Maraş'ın yazları sıcak, kışların ise ılık ve yağışlı olması, rüzgârın şubat ayından ağustos ayına kadar esmesi, bazı el sanatları ürünlerinin kurutulması ihtiyacını doğal olarak karşılamaktaydı" (Atalay, 1973:165-172). Değerlendirme yapıldığında bazı el sanatlarının üretimi bakımından Maraş'ın kış aylarında ılıman olması nedeniyle üretim sektöre uğramamaktadır. Aşırı soğuk ve sert olan yerlerde donmadan dolayı hammaddesinin işlenmesi güç olmaktadır. İklimsel özelliği nedeniyle Maraş'ta, yazlı kışlı deri üretimi gerçekleşmiştir. Bölgede ılıman bir iklimin olması küçükbaş hayvancılık için gerekli otların bulunmasını sağlamış, bu durum hayvancılığın artmasını ve deri ürünlerinden yapılan el sanatlarının gelişimini de beraberinde getirmiştir.

Su kaynakları bakımından zengin bir bölgede bulunan Maraş'ın çevresinde çok sayıda ağacın yetişmesi oymacılık sektörünün gelişmesine neden olmuştur. Gürgen, ceviz, gibi çatlamaya dayanıklı ağaçların oymacılık alanında kullanılmasıyla ürünlerdeki kaliteyi artırmıştır (Doğan, 1999:299). Ünlü seyyah el-Halebi Maraş'ta yapılan el sanatlarının güzel olmasını iklime bağlayarak, "Maraş'ın iklimi güzeldir. Yünlü kumaşlar ile ince abalar yapılır. Hayvan derileri işlenerek semerler yapılır. Çınar ve ceviz ağaçlarından sandalyeler yapılır" (el-Halebi, 2009:129) şeklinde bir değerlendirmede bulunarak, bazı el sanatları ürünlerinin elde edilmesinde iklim faktörünün etkili olduğunu vurgulamıştır.

2.4. Meslek Ve Ürün Çeşitliliği Bakımından El Sanatları

Osmanlı Dönemi'nde Maraş, hemen her alanda el sanatları faaliyetlerinin yapıldığı merkezlerden biridir. Şehir dışından uzak bölgelerden gelen kişiler alacağı malzemenin birini bulup birini bulamayacağı endişesini yaşamıyorlar, Maraş'ta tüm ihtiyaçlarını tedarik edeceklerini biliyorlardı (C.K.Yaşar Alparslan:1942). Osmanlı'nın üçüncü büyük bedesteni olarak bilinen Maraş'ta, el sanatlarının; kuyumculuk, oymacılık, bakırcılık, dericilik, saraçlık, nalbantlık, keçecilik, kalaycılık, demircilik, taracılık, tenekecilik, yemenicilik, aba dokumacılığı, çıkırcılık, çorapçılık yazmacılık, taşçılık, tabaklık, kavaflar, semercilik, gibi birçok kolu vardı (Dedeoğlu, 1996:37). Bu çeşitlilik müşteri durumunu göz önünde tutan esnafın hizmet verilmeyen alanlarda da çalışmalar yapmalarına neden oluyordu. Ordunun giyecek, ayakkabı, koşum takımları, çul çadır ihtiyaçları buradan karşılanmıştır (Karabekiroğlu, 2008:18). Osmanlı Dönemi'nde öne çıkan el sanatların başında dericilik gelmektedir. Dericilik; Türk toplumunda daha çok hayvan koşumlarında ve temel aksesuar olan ayakkabı yapımında kullanıldığından Anadolu'da önemli bir el sanatıdır (Tekin, 1994:176-177). Maraş'ta 16. yüzyılda debbağhane olarak kullanılan yerlerde deri işleme işi yapılmıştır. Burada deri içerikli ticari faaliyetlerden 1563 yılında vergi geliri 2590 akçe (Yinanç- Eli büyük, 1989:36) olarak tespit edilmiştir. Maraş el sanatlarının önemli bir kolu olan dericilik

meşakkatli ve zor bir meslektir. Uygulamada deri, iki gün suda, bir gün kireçli suda, yaklaşık on-onbeş gün zırnık ve kireç karışımı suda bekletilerek, köpek ya da güvercin gübresiyle dinlendirmeye alınır. Ardından palamut ya da sumak yaprağının olduğu karışımın içine konur, sonrası kurutma işlemi yapılarak en son aşamada ise hayvan iç yağ ile yağlanır ve renklendirilirdi (Dağtaş, 2007:167-168). Maraş'ta debbaghanelerde işlenen derilerde kimyasal anlamda kullanılan it dışkısı en yaygın katkı maddesiydi. Halk arasında tabakhaneye” it dışkısı mı?” yetiştiriyorsun ifadesi buradan gelmektedir. İşini acele yapanlar için kullanılan bir tabirdir. Maraş'ın deri işçiliği ayakkabı kültüründen, at takımlarına kadar bir çok alana da faaliyet göstermiştir. Özellikle Osmanlı dönemi Maraş'ında pabuçlar yemeniler, çizmeler postallar, çarıklar ve terlikler, ayakkabılar çevre bölgelerden talep almıştır.

Boyahaneler; yünden yapılan iplerin ve bez çeşitlerinin boyandığı yerdir. 1563 yıllarında Maraş şehrinde ticari ve sanayi yapısını oluşturan vergilerin boyahane, gibi el sanatları ürünlerinin işlendiği alanlardan 134.682 akçelik toplam gelir elde edildiği kayıtlarda mevcuttur (Solak, 2008:147-148). Boyahaneler kilim, halı ve bez dokumalarında kullanılan renklerin doğal yollardan elde edilme sürecinde hizmet vermekteydiler.

Oymacılık; ağaçların yüzey kısmını özel araç gereçlerle yontarak, delerek tasarımı öncesinden yapılan şekillerin ağaca işlenmesidir (Anonim, 2006: 129). Dayanıklı olarak bilinen ceviz, gürgen gibi ağaçların üzerine el ile iskarpela ismi verilen çeşitli oyma araçlarıyla desenlerin kabartılmasına ya da yontulmasına oymacılık, bu işle meşgul olan kimselere ise oymacı denmektedir (Anonim(b), 1991:26). Türk el sanatlarının önemli bir kolu olan oymacılığı ev ve camii aksesuarlarında görmek mümkündür. Camilerde minber, mihrap, evlerde sandalye, koltuk, dolap, camekan, kaşık, oklava, ekmek tahtası, gibi mutfak araç gereçleri oymacılık alanında yapılmaktadır. Osmanlı dönemi Maraş'ında oymacılıkta kullanılan ağaç cevizdir. İşlenen ağaçlar içerisinde ise ceviz birinci sıradadır (K.Raporu, 2006:127). Ağaç oyma sanatı orta Asya'dan başlayarak Türk devletlerinin ortaya koydukları kültürle birleştirilerek gelişmiştir. Yapılan ürünlerde daha çok bitkisel motifler ve geometrik şekiller bulunur (K.S.D. 1991:26). 16. yüzyıl ahşap oyma el sanatlarında genelde bitkisel bezeme yoğunlaşarak Rumi motifleriyle daha zenginleşmiştir (Kuşoğlu, 1994:11). Bu anlamda Maraş'ta kullanılan ahşap oyma süslemelerinde bitkisel içerikli süslemeler yoğunluktadır.

Kuyumculuk; Altın maden yapısı itibariyle parlak oluşu ve yumuşaklığı işlenirken herhangi kimyasal anlamda üzerinde çalışmalara gerek duyulmaması ve kolay olarak şekil verilmesinden dolayı Maraş'ta tercih edilen bir alan olmuştur (Kaplan, 2004:11). Kuyumculuk Maraş'ta Dulkadiroğlu Beyliği Dönemi'nde en üst düzeydedir. Buna temel dayanak ise saraya giden Maraşlı gelinlerin beraberinde götürdükleri takılardır. Konya Mevlana Türbesini çevreleyen gümüş kafeslerin Maraşlı bir usta olan İlyas Ustanın elinden çıkmış olması Maraş'taki kuyumculuk sanatının da başarısını göstermektedir (Büyükçapar a.g.e:89). Dulkadiroğlu Dönemi'nde işlenmekte olan ve Osmanlı Dönemi'nde de zenginleşen Maraş burması Osmanlı bayanlarının aranan aksesuarı olmuştur (M.O.2001:99). Zamanla Maraş'ta işlenen altın ürünler Osmanlı Kapalı Çarşısında kendine yer bulmuştur.

Bakırcılık; Eski çağlardan beri hem bakır madeninin bulunması hem de kolay işlenmesi nedeniyle kap kakak kültüründe bu madenden yararlanılmıştır. Maraş'ta dövme bakırdan değişik desenlerle ürünler işlenmiştir (Büyükçapar, a.g.e:10). Osmanlı dönemi Maraş'ında bakır ürünleri içinde muhasara kazanı, ibrik, bakraç, tas, leğen, kepçe, gibi mutfak kap ve kacaklarının sıkça yapıldığı görülmektedir. Genelde Maraş'ta bakırın işlenmesinde dövme tekniği kullanılmıştır (Karpuz, a.g.e:3-9). Maraş Kapalı Çarşısında yapılan bakır ürünler kullanılan teknikten dolayı tüm Anadolu'da tercih edilmiştir.

2.5. Türkmen Aşiretleri'nin Etkisi

Selçuklu Devletiyle birlikte Maraş Türkmen Aşiretleri'nin yoğun yaşadığı yerlerden birisi haline gelmiştir. Türkmen Aşiretleri' Maraş, Malatya, Kayseri üçgeninde yoğunlaşmışlardır. Halep'ten Maraş'a kadarki bölümde kışlayan bu aşiretler yaz gelince Maraş yolunu kullanarak yaylalara çıkmışlardır (Gökhan, 2003:223-224). 1525 yılı itibariyle yaylak ve kışlaklar arasında göç eden ve Maraş yolunu kullanan aşiretlerin toplam sayısının yaklaşık 166 bin olduğu bildirilmektedir. 19. yüzyıl başlarında bu sayının 50 bin civarında olduğu yönünde tahminler vardır (Gündüz, 2001:194-195). Verilen sayılar değerlendirildiğinde Maraş civarında yaşayan bu nüfusun ekonomik yapıya ve el sanatları ürünlerinin gelişimine katkısı büyüktür.

Maraş'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte, güney ve güneydoğuda bulunan aşiretler için yeni bir yerleşim alanı oluşturmuşlardır. Böyle bir duruma temel neden Maraş'ta elverişli yaylaların bulunması, güney kısmında bulunan aşiretlerin yayla yollarının bu bölgeden geçmesidir (Söylemez, 2009:163). Beyazıt'ta göre ise Maraş'ın Osmanlıya katılımıyla bölgeye yerleştirilen aşiret sayısının sayısal anlamda 40 bin olduğudur. Yine kaynağa göre Maraş'ın Osmanlı himayesine alınmasıyla farklı bölgelerden çok sayıda konargöçer aşiret bu bölgeye getirilmiştir. Bölgenin iklim şartlarından dolayı yaz ve kış dönemlerinde değişik alanlarda yaşamlarını sürdüren aşiretler, ürettikleriyle Maraş ekonomisine çok büyük katkı sağlamıştır. Türkmen Aşiretleri yaklaşık 44000 nüfus ile Maraş çevresinde yılın büyük bir bölümünde bulunmaktaydılar. Aşiretler şehre geldiklerinde 2-3 gün boyunca ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Doğal olarak el sanatları ürünlerinin alıcıya ulaşması bakımından bu önemli bir etkendi (Beyazıt, 2008:41-42). Osmanlı Dönemi'nde konargöçer aşiretler mevsimine göre yazlık ve kışlık alanlarda yaşamışlar, yaşam kaynaklarını da hayvancılık oluşturmuştur (Bedirhan, 2004:391). Maraş'ta ticari canlılığı sağlayan temel öğelerin başında Aşiretlerin yün, süt, yağ, yoğurt, peynir gibi ürünlerini pazarlayarak, karşılığında ihtiyaçları olan kıl çadır, kap kaçak gibi malzemeleri temin etmeleri gelmiştir (Aygan, 2009:237).

Aşiretlerin yaşam koşulları içinde kendileri için en önemli unsur at idi. Aşiretlerin at merakı Maraş'taki saraç esnafına ticari anlamda gelir sağlamaktaydı. Aşiretler tonlarca yünü ve derileri şehir esnafına satıyor, karşılığında at koşum takımları alıyorlardı (Beyazıt, a.g.e.:42). Bahse konu faaliyetler değerlendirildiğinde aşiretlerle birlikte şehre büyük bir girdi sağlandığı, bunun sonucunda el sanatlarının olumlu yönde etkilendiğini söylemek mümkündür.

2.6. Ulaşım ve Ticaret Faktörü

Maraş Tunç Çağından başlayarak Suriye ve Mezopotamya Bölgesi'ni Anadolu'nun çeşitli bölgelerine bağlayan bir güzergâhta olup, Hitit Devleti'nde önemli bir kent statüsündeydi. Fırat nehri kenarındaki Samsat'dan Maraş'a ulaşan yol vasıtasıyla insanlar Kayseri hattını kullanarak Boğazköy'e ulaşmaktaydılar (Gürbüz, 2002:10). Maraş'ın doğudan batıya, batıdan doğuya ülke içi ve ülke dışı yol güzergahlarının üzerinde bulunuşu, Maraş'ı ticaret merkezi yapmıştır (Özender, 1993:29). Ticaret kervanlarının Maraş'ı tercih etmelerindeki temel neden, nal, mih, gem, ve zincir başta olmak üzere her tür el sanatlarını bölgede bulunmasıdır (Arlı, 1981: 41). Maraş'tan çıkan kervanlar aldığı malları çevre yerleşim yerlerinden Çukurova'ya, Suriye'ye, Orta Anadolu'ya, Irak'a, götürmüşler, Toroslar'dan Suriye ve Irak'a geçen ordular ihtiyaçlarını Maraş'tan temin etmişlerdir (Mahmutoğlu, 1963:7). Elde edilen veriler değerlendirildiğinde sefere çıkan orduların dericilik sektöründe çok büyük bir kazancı Maraş'a bıraktıkları görülecektir. Bu anlamda gümrük gelirleri gelişimin belirtisidir. 1851 yılında Maraş'ın gümrük gelirleri 248.243 kuruş olarak görülmektedir (Bakyraktar, 2004:134). Kervanlar tabakçılık, köşkerlik çadırcılık, kuyumculuk, tenekecilik, dericilik, oymacılık gibi Maraş el sanatları ürünlerinden aldıkları malları kendi bölgelerine taşıyarak ticaret yapmışlardır (Emirmahmutoğlu,1946:9). Atalay Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ta tahmini anlamda ihracatın 55000 kuruş olduğunu, en çok yapılan ihracat malzemeleri

içerisinde yün, yapak, kösele, saraçlık, alaca ve aba, halı, kilim, kanepeler, koltuk gibi ürünlerin bulunduğunu belirtmektedir (Atalay, a.g.e.:218).

Tokat, Sivas, Amasya, Konya, Küre, Trabzon, Erzincan, Elazığ, Diyarbakır, Gaziantep ve Maraş gibi el sanatlarının önde olduğu şehirler hammaddeye yakınlıklarının ve ticaret yolları üzerinde olmalarının avantajlarından faydalanmışlardır (Karpuz, 425-432). Osmanlı Maraş'ı Anadolu'nun Ortadoğu'ya açılan bir kapısı niteliğinde olmasından dolayı yol faktörü el sanatlarının gelişimine etki eden başka bir neden olmuştur.

2.7. Gayrimüslimlerin El Sanatları Alanındaki Faaliyetleri

1553'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından Antony Jerkinson adlı bir İngiliz tüccara verilen imtiyaz 1579'da artarak devam etmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde ticari yapılanma yavaş yavaş Batı'ya doğru kayma göstermiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri kapitülasyonlar olmuştur. 16. yüzyıldan önce şahıslara verilen imtiyazlar bu tarihlerden sonra devletlere de verilmeye başlanmıştır (Berkes, 1970:72-97). Yabancı tüccarların rahat bir şekilde Osmanlı topraklarında ticaret yapması Maraş'ta da yaşanmış, üretilen çeşitli ürünler onlar vasıtasıyla yurt dışına gönderilmiştir.

Maraş'ta gayrimüslimler arasında çok sayıda usta, sanatkâr, imalatçı bulunması, onların askerlikten muaf olmaları nedeniyle ticaret ve zanaat alanında gelişmişlerdir. Ustalık eğitimi önem vermişler ve birbirlerine bu alanda destek sağlamışlardır (Karabekiroğlu, a.g.e.:18) 18. yüzyılda Maraş'ta ticaret gayrimüslim zenginlerinin elindeydi. Gayrimüslimler içerisinde Ermeniler Maraş'ta el sanatları alanlarında özellikle dokumacılık, boyacılık, mobilyacılık, dericilik, bakırcılık, kuyumculuk alanlarında oldukça iyi durumdaydılar. Ermenilerin el sanatları alanında işgücünde ve üretimde mesleklerle ilgili isimler almışlardır. Ketenciyan Nuri Efendi, Kuyumciyan Artin Efendi, Semerci Hamparsum, Kalaycı Alabaşlıoğlu, Bilezikçiyan Arzuman, Kalıpçı Mardoros gibi isimleri görmek mümkündür (Günay, 2007:147). Maraş ve kazalarında yün ve ipekten dokunan halı ve kilimler İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'ye gönderilmiştir (Önsoy, 1988:86). 1908 yılında halı ticareti yapan müesseselerin birleşmesiyle Şark Halı Şirketinin kurulması sağlanmış, üretilen ürünler yurtdışı pazarına açılmıştır.

2.8. Meslek Odaları ve Ahilik Teşkilatı Etkisi

Meslek odalarının içinde Osmanlı kültüründe en önemli kurum ahiliktir. Ahilik bir töre sistemi, ahlak ve davranışları düzene sokan bir tür kurumdur. Ahilikte amaç işinin ehli, seçkin bir şahsiyet ve mesleğin gerekliliklerini yerine getirmede bireylerin yetişmesini ve denetimini sağlamaktır (Onuk- Akpınarlı a.g.e.:30). Ahilik meslekler için hammaddeyi ürünün ortaya çıkarılışına ve pazarlamasına kadar her şeyi kurala bağlayan bir teşkilattır. Ahiliğin Selçuklu Devleti'ndeki açılımı kendi meslek grupları içinde kaliteli mal üretmektir. Üretici ve tüketici arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Ahilikte emeğe razı olma ve doğru olma ilkesi vardır. Ahiliğin sloganı "müşteri velinimettir" ilkesidir. Mesleki prensipleri ise müşterinin aldatılmaması, malın yalanlarla övülmemesi, ölçü ve tartıda hileye baş vurulmaması en temel ilkelere (Ceylan, 2008:31). Ahilik kurumunun ortaya koyduğu mesleki kurallar Osmanlı Dönemi Maraş'ında dolaylı olarak el sanatlarının gelişimine katkıda bulunmuştur.

Meslek örgütlerinin yaptırımları bazen meslekle ilgisi olmasa da toplumsal düzenin sağlanması noktasında önemliydi. Örneğin yazılı kuralları olmasa da tabakhane esnafının geleneğinde suçlunun jandarmaya teslim edilmeyerek cezasını tabakhanede çektiği bilinen bir gerçektir. Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ta yaygın olarak kullanılan "itin azgını mezbahaya, insanın azgını tabakhaneye" ifadesi vardır (Dağtaş, a.g.e.:168). Meslek kuruluşları meslek gurupları üzerinde kendilerinin oluşturduğu kontrol sistemiyle el sanatlarının gelişimine dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır.

3. Sonuç

Tarih boyunca sayısız medeniyete beşiklik etmiş olan Anadolu, el sanatları anlamında zengin bir mirasa sahiptir. Anadolu’da hüküm süren devletlerin kendi kültürlerini katarak büyütüp geliştirdikleri el sanatları hemen her alanda Osmanlı Dönemi’nde Maraş’ta da yoğun bir şekilde görülmüştür. Selçuklu ve Osmanlı etkisini de ardına alarak Maraş sanat ve zanaat anlamındaki gelişiminin zirvesine ulaşmıştır.

Yapılan araştırma neticesinde Maraş’ın Osmanlı’ya dahil edilmesiyle başlayan El sanatlarının gelişme süreci başta dokumacılık, dericilik, ahşap, kuyumculuk olmak üzere el sanatlarının her alanında kendisini göstermiştir. 16-18. yüzyıl arasında el sanatlarının Maraş’ta gelişimini sağlayan en önemli etkenin aşiretler olduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak aşiretlerin hayvancılıkla uğraşmaları dericilik alanındaki el sanatları çeşitlilik ve zenginlik katmış, öne çıkan deri ürünlerinin başında at koşum takımlarının olduğu tespit edilmiştir. El sanatlarının gelişiminde kültürel etkinin başında gelen devlet; Selçuklu Devleti olmuştur. Ahşap, altın, demir kaynaklı el sanatlarında görülen motif ve form özellikleri bunun en önemli kanıtlarındandır.

Değişen ve gelişen teknolojik imkânlarla bağlı olarak el sanatları 19. yüzyıldan itibaren gerileme ve yok olma sürecine girmiştir. Gelişimden zamanla olumsuz etkilenen el sanatlarının başında dokumacılık olduğu görülmüştür. Bu duruma yol açan en önemli neden teknolojik anlamda yenileşememesidir. Günümüz yaşam koşullarının zorunlu olarak bazı el sanatlarının ayakta kalmasına izin vermemektedir. Kültürel kimlik olarak tanımlanacak faaliyetlerin kuşaklara aktarılması alanında, geçmişte el sanatlarının gelişim ve değişimini ortaya koyan etkenlerin değerlendirilip, bu sanatların eski günlerine kavuşması kapsamında kurum ve kuruluşlarca gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Arıkan M, (2003),“Osmanlıdan Günümüze Kahramanmaraş Ekonomisi Ve Ahilik”, KASİAD, Kahramanmaraş
- Arlı M, (1981), “El Sanatlarının Gerileme Kaybolma, ve Üretim Biçimlerinin Değişme Nedenleri İle Gelişme Ve Yaşatılmasına İlişkin Öneriler”, 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniv., Yayınları, İzmir
- Atalay B, (1973), Maraş Tarihi ve Coğrafyası Üzerine, İstanbul
- Aygan H, (2009), “1901-1903 Yılları Arasında Maraş Sancağı”, Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Kahramanmaraş
- Aygan H, (1995), 235 Nolu Maraş Şerriye Sicili, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yüksek Lisan Tezi, Kahramanmaraş
- Bayraktar H, (2004), 19. Yüzyıl Halep Vilayetinin İktisadi Vaziyeti, Fırat Üniversitesi, Elazığ
- Bedirhan Y, (2004), “Alaüddeve Dönemi’nde Maraş’ın Sosyal Ekonomik ve Kültürel Durumu” 1. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs, Kahramanmaraş
- Berkes N, (1970), 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi, 2. Cilt, İstanbul
- Beyazit Bekir S, (2008), Aşiretlerin İskânları, Ukde yayınları, Kahramanmaraş
- Büyükçapar S, (1995), Kahramanmaraş’ta El Sanatları, Kahramanmaraş Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Ana Dalı, Kahramanmaraş
- Yaşar A, (1942), K.K. Araştırmacı, Yazar (Emekli Öğretmen)
- Ceylan H, (2008), “Ahilerin Türkiye Selçukluları ve Beylikleri Dönemi Türk Devlet Ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

- Cuinet V, (2009) , “Asya Türkiye’inde Maraş Sancağı, Seyahatname”, Tarih Coğrafya Kitaplarında Göre Maraş, Haz. Serdar Yakar, Yaşar Alparlan, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş
- Dağtaş L, (2007), Anadolu’da Dericilik, Dönence Yayınları, İstanbul
- Dedeoğlu M,(1997), Kahramanmaraş Ekonomisi, Lazer Ofset, Ankara
- Doğan A, (1999), “ XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Ensts. Doktora Tezi, Konya
- Eldem V, (1994), Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, TTK Yayınları, Ankara
- El-Halebi Kamil E, (2009), “Haleb’de Maraş”, Tarih Coğrafya Kitaplarında Gör Maraş, Haz. Serdar Yakar Yaşar Alparlan, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş
- Emirmahmutoğlu S, (1946), Maraş’ı Sevenler ve Güzelleştirme Derneği Yayınları, Ankara
- Eyicil A, (2001), “ Kahramanmaraş İlinin Tarihçesi”, Ben Maraş’ı Böyle Gördüm, Yusuf Basımevi, Ankara
- Gökhan İ, (2003), “Kayseri Ve Yöresinde Dulkadir Beyliği Hakimiyeti Ve Eserleri” 4. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri
- Gökhan İ, (2001), Başlangıçtan Günümüze Maraş Tarihi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş
- Günay N, (2007) Maraş’ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- Gündüz T, vd, (2001), DİA, C.24, TDY, İstanbul
- Gürbüz M, (2002), Kahramanmaraş merkez ilçenin beşeri ve iktisadi coğrafyası, Kahramanmaraş Valiliği Yayınları, Kahramanmaraş
- İş Bankası, Kültür Sanat Dergisi, (1991), Kahramanmaraş Özel Sayısı, Yıl 3, Sayı 10, Haziran, İstanbul
- Kahramanmaraş İli Çevre Durum Raporu, (2004), Kahramanmaraş Valiliği İl Çevre Ve Orman Müdürlüğü, Kahramanmaraş
- Kaplan K, (2004), Türkiye’de Kuyumculuk Ve Altın, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul
- Karabekiroğlu, Ş, (2008), Maraş’ın Yeniden Doğuşu, Fa Ajans, Kahramanmaraş
- Karpuz Emine, (2006), “Anadolu’da Kullanılan Bakır Kaplar Ve Osmanlı Dönemi Örnekleri”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara
- Kuşoğlu M. Z , (1994), Dünkü Sanatımız Kültürümüz, İstanbul Ötügen Yayınları, İstanbul
- Mahmutoğlu Saim E, (1963), “Bedestenler Şehri Maraş”, Türkiye Turizm Mecmuası, Sayı, 14, C.2, Ankara Meydan Larousse, (1992), Sabah Yayınları, C.6 İstanbul
- Onar E, (1984), Halk Kültürümüz, Mevsim yay., İstanbul
- Onuk T, - Akpınarlı F, (2005), “Cumhuriyetten Günümüze El Sanatlarının Doğuşu, Gelişimi, Sosyal Kültürel Eğitim Ve Ekonomik, İlişkileri Bakımından Bugünkü Durumu Ve Geleceği”, El Sanatları, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Cilt 13, Ankara
- Öğülmüş S, (1995), “Kültür Ve Kişilik Üzerine” Sütçü İmam Dergisi, Sayı 6, Ankara
- Önsoy R, (1988), Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi Ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara
- Özkarıcı M, (2007), Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46, C:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara
- Özdemir A, (1995), “Yaşayan Maraş”, Teknik Eleman, Sayı 6, Kahramanmaraş
- Özönder H,(1993),“Türk El Sanatlarında Maraş’ın Yeri”, Madalyalı Tek şehir Kahramanmaraş Dergisi, Yıl 10, Sayı 10, Kahramanmaraş
- Sami Ş, (1316), Kamus-ül Alam, İstanbul Mihran Matbaası, İstanbul
- Santur A, (2008) “Açık Hava Müzeleri İçerisinde Ahilik Ve Esnaf Kültürü”, C.2, Uluslar Arası Ahilik Sempozyumu Bildirileri
- Solak İ, (2008), “16.Yüzyılda Maraş Şehri”, Maraş Tarihi Ve Sanatı Üzerine, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Kahramanmaraş
- Söylemez F, (2009), “18. Ve 19. Y.Y.da Maraş’ta Türkmen Aşiretleri” Maraş Tarihi Ve Sanatı Üzerine, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Kahramanmaraş

- Sümer F, (1983), “Türklerde Atçılık Ve Binicilik” Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 24, İstanbul
- Tankut, Hasan R, (2008), Maraş Yollarında, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş
- Tekin Z, (1994), ”Deri” DİA,, C.9, İstanbul
- Yazicioğlu Y, ve Diğerleri, (1997), “Keçeden Yapılan El Sanatı Ürünlerinin Çağdaş Bir Yorumla Uyarlanması”, Türkiye’de El Sanatları Geleneği Ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Yeni Bir Yılın Eşiğinde Kahramanmaraş’ın Sosyo Ekonomik Yapısı, (2001), Kahramanmaraş Sanayi Ve Ticaret Odası, Kahramanmaraş
- Yiğit A, (2006), Kültürel Değişim, Selamet Yayınları, İstanbul, 1984
- Yinanç R, - Eli büyük M, (1989), Maraş Tahrir Defterleri, Ankara, Yurt Ansiklopedisi, (1982), 5665-5666 (1982), “K. Maraş”, Cilt: VIII, İstanbul: Anadolu Yayınları İstanbul